

RÓKAI PÉTER

SZABADKA ALAPÍTÁSA ÉS IV. BÉLA VÁRÉPÍTŐ POLITIKÁJA

Megjegyzések Iványi István elméletéhez

A történetírás maradandó eredményei elsősorban forrásadatokon alapulnak. Ezek hiányában a kutató kénytelen koncepcióját analóg példákra építeni. Erre kényszerült Szabadka monográfusa, Iványi István is. Mivel a források nem derítenek fényt a város keletkezésének körülményeire, Iványi városmonográfiájában ezt az eseményt Magyarország történetének általános vonásai alapján kísérelte megrajzolni.¹

Ismeretes, hogy IV. Béla király a tatárjárás után legelső feladatának Magyarország védelmi rendszerének újjászervezését tekintette. Ebbe a tevékenységbe illeszkedtek bele új várak építését kezdeményező intézkedései.² Iványi, Szabadka alapítását IV. Béla tatárjárás utáni várépítő politikájával hozta összefüggésbe. Feltételezte, hogy „Szabadka, ha nem előbb, bizonyosan a tatárpusztítás utáni években keletkezett IV. Béla király alatt”. Iványi szerint: „...akkor épült itt kis erdő is...” Állításához, hogy annak nagyobb súlyt kölcsönözzön, hozzáfűzi: „A király egy ismétlődő tatárvérsztől félvén, az ország több helyén hasonló intézkedéseket tett.”³

Annak eldöntésére, hogy Szabadka alapítása csakugyan IV. Béla várépítő politikájának következménye volt-e — mint ahogy azt Iványi állítja —, szűkebb közelebről megvizsgálni ennek a politikának ismereteit, összehasonlítva azokat Szabadkára vonatkozó ismereteinkkel. Iványi feltételezi, hogy Szabadka csupán földvár volt, mely „csak árkokból és földtöltésekből állott”. Szerinte azonban ez az „erőd” ... „mocsarak által körülvéve s megközelíthetetlené téve veszedelem idején a ...lakosságnak” mégis „véd- és menhelyül szolgálhatott”.⁴ IV. Béla várépítő politikáját a tatárpusztítás előtt alkalmazott védelmi eszközök elégtelenségének felismerése sugallta. A tatárok mindent elsőprő hadjárata nyilvánvalóvá tette, hogy földvár, még ha mocsarak vették is körül, támadásukkal szemben nem nyújt hathatós védelmet.⁵ Ezt egy részleteiben is jól ismert eset is bizonyítja. A tatárveszedelem idején némely védtelen Arad és Zaránd megyei falvak lakói egy félszigetre menekültek, melyet Nadab közelében, Zaránd, Ágya és Gyula közt a Fehér—Körös mocsarai környeztek. Ezt a félszigetet őrsége hevenyészett védművekkel megerősítette; fonott gyeppél körülvette és a földnyelvre, mely a szárazföldre összekötötte, három tornyot épített. A tatárok hada mégis, mint Pauler mondja, „úgy-szólván játszva” elfoglalta.⁶ Feltételezhetően hasonló sors ért még sok más, földtöltséget és mocsarak által védett helyet, csakhogy ezek esetében az események lefolyását források híján nem rekonstruálhatjuk.⁷ Ebből viszont az

következik, hogy IV. Béla tatárjárás utáni várépítő politikájában nem számíthatott többé földtöltesekre és mocsarakra. Alig hihető, hogy IV. Béla Szabadka esetében kivételt tett volna és a tatárveszedelem felújulásától tartva itt olyan védelmi eszközök felhasználásával épített volna újonnan erődöt, melyek alkalmatlansága minden kétséget kizáróan bebizonyosodott.

Iványi feltevése ellentmond egyébként a IV. Béla által újonnan épített várak adatai alapján kialakított képnek is. Habár nem kétséges, hogy egyes országos jelentőségű helyek védműveit a király a tatárjárás után, tekintet nélkül fekvésükre, megújította, várépítő tevékenységére általánosságban mégis más jellemző.⁸ Szemügyre véve azoknak a váraknak a fekvését és alapításának körülményeit, melyek IV. Béla politikájának eredményeként épültek, akár közvetlenül királyi alapításúak azok, mint Pestújvár (Buda), Gréc (Zágráb), vagy Visegrád, akár közvetve azok, melyeket IV. Béla kezdeményezésére világi vagy egyházi birtokosok építettek, mint amilyenek Diósgyőr, Losonc, Kőszeg, illetve Gyulafehérvár, feltételezhetően az új Pétervárad és Szigliget voltak, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, megállapíthatjuk, hogy azok elsősorban a Pannón-medencét övező hegyvidéken épültek, elkerülve széles ívben az Alföldet.⁹ Ezek mellett számos új vár épült a Dunántúl kiemelkedőbb pontjain is.¹⁰ Nem ismeretes azonban egyetlen vár sem, mely IV. Béla honvédelmi politikájának keretében a Duna—Tisza közén újonnan épült volna.¹¹ Ennek a megállapításnak súlyt kölcsönöz az a körülmény, hogy a IV. Béla-kori okleveles anyag felmérése gyakorlatilag lezártnak tekinthető és így újabb adatok felbukkanására, melyek megváltoztathatnák a fentebb vázolt képet, aligha kell számítanunk. Másrészt viszont a tatárjárás után keletkezett okleveles anyagot feltételezhetően kisebb pusztulás érte, mint az 1241 előtti, és így az viszonylag teljesnek mondható.¹²

Az ellentmondás, mely Iványi elmélete és a forrásadatokra épülő, az általános magyarországi helyzetképből leszűrt tanulságok közt fennáll, nem oldható meg jelenlegi ismereteink alapján. Ezek csak egy biztos, de negatív következtetést engednek meg; azt, hogy Szabadka alapítása nem illeszkedik bele IV. Béla tatárjárás utáni országos méretű várépítő politikájának vonalába.¹³

J E G Y Z E T E K

- Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* I. Szabadka, 1886. 36.
- Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* II. Budapest, 1899. 196; Hóman Bálint—Szekfű Gyula: *Magyar történet* I. Budapest, 1939. 559—561.
- Iványi István: I. m., i. h.
- Iványi István: I. m., i. h.
- Hóman—Szekfű: I. m. 559—560. Habár kétségtelen, hogy kisebb csoport menekültnek a mocsarak rejtekhelyet nyújthattak. Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. Budapest, 1966. 258. Scherer F.: *Gyula város története*, I. Gyula, 1938. 38.
- Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* II. Budapest, 1938. 578—579; Szabó Károly: *Rogerius mester váradi kanonok siralmas éneke Magyarországnak IV. Béla király idejében a tatárok által történt romlásáról*. Pest, 1861. 37—40; Turchányi Tihamér: *Roger mester siralmas éneke a tatároktól elpusztított Magyarországról*. Budapest, 1903. 46—48; Pauler Gyula: I. m. 168; Hóman—Szekfű: I. m. 557.
- Ez történt Szatmár—Németi és Csongrád esetében is, hogy csak néhány példát említsünk. Karácsonyi János: *Szatmár város eredete. Klebelsberg Kunó-émlékkönyv*. Budapest, 1925. 221; Györfly György: I. m. 888. 894.
- Feltételezhetően így volt például Szeged esetében, Reizner Jenő: *Szeged története* I. Szeged, 1899. 41, 47; Bálint Sándor: *Szeged városa*. Budapest, 1959. U. a. Szeged reneszánsz-kori műveltsége, Budapest, 1975. 6; Oltvai F.: *Szeged múltja* írásos emlékekben 1222—1945. Szeged, 1968. 15.
- Pauler Gyula: I. m., 196. 200. Egy sokkal részletesebb jegyzéket közöl Hóman—Szekfű: I. m. 560—561.
- Hóman—Szekfű: I. m. 560—561.
- Ez természetes, mivel ez a vidék nagy mértékben elnéptelenedett a tatárjárás következtében. Hóman—Szekfű: I. m. 563; Dudás Gyula: *Bács-Bodrog vármegye monográfiája* I. Zombor, 1896. 82.
- Szentpétery Imre: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930. 79; Hóman—Szekfű I. m. 657; Dudás Gyula: I. m. 83.
- Nem fogadta el Iványi elméletét Dudás Gyula sem. Szerinte nem valószínű, hogy „Szabadka már IV. Béla korában árokkal erősített hely lett volna...” Érvelése azonban, melyre véleményét alapozza, t. i., hogy „az oklevelek Szabadkát 1439-ig mindig possessiónak és oppidumnak nevezik, téves, mert ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Szabadkán vár volt. Dudás Gyula: I. m. 122.